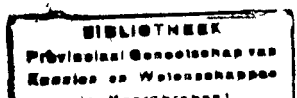

NOORDBRABANTSE BEDEVAARTVAANTJES I

De bakermat van de bedevaartvaantjes ligt in Vlaanderen en op prenten en schilderijen van de Brueghels staan dergelijke vaantjes afgebeeld in de hoed of de hand van kermisvierende bedevaartgangers. Van de oudere vaantjes uit de jaren 1500 tot 1800 komen er negen op de tien uit Vlaanderen, terwijl de overige alleen in de aangrenzende landen, Frankrijk, Zuid-Nederland en het Rijnland werden gemaakt. De belangstelling voor dit onderdeel van de volkskunde is dan ook voornamelijk ontstaan en gevoed vanuit Vlaanderen; het grote standaardwerk van Emil H. van Heurck is een goudmijn voor de kennis van de oude volksdevoties en onlangs heeft Jos Philippen in enige fraai uitgegeven en rijk geïllustreerde boeken nog eens de aandacht hierop gevestigd. De oude wit-zwarte en de nieuwe bontgekleurde driehoekige vaantjes van papier bevatten een schat aan gegevens over de devoties en de volksgeneeskunde; de heiligen in de hemel vormden een soort polikliniek met allerlei specialisten voor de diverse kwalen van de lijdende mensheid. De afbeeldingen van de bedevaartskerken en de gehele omgeving zijn, zeker als het oude vaantjes zijn, van belang voor de topografie; J. Philippen meent in de vaantjes van O.L.Vrouw van de Wijngaard te Veerle in de Kempen en te Wijnigem bij Antwerpen een herinnering te mogen zien aan de druiventeelt, die vroeger in de zuidelijke Nederlanden druk werd beoefend (2, p. 88; cf. W. v. Ham, De wijngaard van de Heer van Bergen, in De Waterschans 1 nr. 2, 1968, p.37; ook te St. Michielsgestel lag een „Wijngaerdberg” 1806).

De papieren vaantjes zijn in zekere zin de opvolgers van de tinnen, loden of zilveren pelgrimstekens, die de pelgrims op hun hoed, mantel of reiszak vasthechtten (Brab. Heem 1969, p. 73); dat ze konden dienen als bewijs na een volbrachte zoenbedevaart, wordt thans wel ernstig betwijfeld (2, p. 29-30). Op de Mont St.-Michel werden schelpen en pelgrimstekens reeds in 1393 verkocht en er zijn aldaar ook enige oude tekens teruggevonden. De meeste oude pelgrimstekens zijn opgehaald uit de Seine, enige zijn bij het restaureren van de Schelde-kade te Antwerpen in 1885-86 gevonden, weer andere in de Beneden-Samber te Namen en vele exemplaren in Engeland (1, p. VII-VIII; 2, p. 29, 34-37). Philippen geeft twee afbeeldingen van tinnen pelgrimstekens van St.-Godelieve te Gistel en van St.-Gertrudis (uit Wetteren? ca 1500), gevonden in de Schelde (2, afb. p. 16; 3, p. 8). De meeste oude bedevaartvaantjes werden op de boerderijen tegen staldeuren als „zegen” opgehangen en na iedere bedevaart door een nieuw exemplaar vervangen; was het oude exemplaar nog niet door de muizen opgevreten, dan verdween het in het vuur. Om te voorkomen, dat al deze getuigen van de devotie van onze voorvaders geheel verloren raken, zou het nuttig zijn, hiervan een of meer collecties op te bouwen. Het volgend

overzicht is bedoeld als een eerste samenvatting van alles, wat in Noord-Brabant op dit terrein bestond of nog bestaat.

In 1930 schonk Dr. A. J. M. Lamers te 's-Hertogenbosch zijn collectie bedevaartvaantjes, die hij in een tiental jaren met veel moeite had verzameld, aan het Bisschoppelijk Museum aldaar. De verzameling bevatte een vijftigtal exemplaren, o.a. diverse oude typen uit België, en is door latere schenkingen uitgebreid tot bijna 75 papieren vaantjes (4, p. 57). Bij de volgende handleiding zien we af van een beschrijving van de afbeeldingen, daar de typen toch herkenbaar zijn aan de maten en de opschriften.

1. Bergeyk, „Gedachtenis aan de bedevaartsplaats De Weebosch-Bergeyk”, „H. Gerardus Majella bid voor ons”.

h. 30½, br. 51; scherpe hoek naar rechts; kleurendruk.

„Stan de Reuder”. „Druk J. B. V. Gorp & Zn. Tilburg”.

2. Bokhoven, in de uitvoerige tekst wordt wel St.-Cornelius, maar niet Bokhoven genoemd (beschreven door Van Heurck, p. 509).

h. 27, br. 34½; naar rechts; met de hand gekleurde houtsnede; 19de eeuw.

Van deze prent bestaat een „Uitgave van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. September 1929”, met kleine varianten in de afbeelding en zonder tekst; h. 25, br. 34, naar rechts; houtsnede, ongekleurd.

3. Boxtel,

- a. „Mirakel van het Heilig Bloed te Boxtel XIVE eeuw”.

h. 24, br. 34, naar links; kleurendruk.

„Gerard Gerrits fec. 1925”. Uitgave: H. Bloedcomité. Drukkerij J. P. Tielen, Boxtel.

- b. „Miraculeus H.Bloed te Boxtel 14e eeuw”.

h. 26, br. 34; naar rechts; kleurendruk.

„H. van Amelsvoort, Boxtel 1924”. Cliché Verhees. Uitgave FRIMA(!) WILHELM VAN EUPEN, Boxtel.

- c. „Aandenken van het mirakuleus H.Bloed. Boxtel”.

h. 28, br. 35½; naar links; kleurendruk.

„Ontwerp Ant. van Haaren”. Cliché A. C. Verhees. Uitgave L. W. van den Broek.

4. Elshout, „Ter Herinnering aan de Processie van De Zoete Lieve Vrouwe te Elshout N.B.”.

h. 28, br. 30; naar links; kleurendruk.

Uitgave: Leo Sikkers, Drunen.

5. Handel, „O.L.Vrouw van Handel. Troosteres der bedrukten. Toevlucht der zondaren”.

h. 28, br. 34½; naar links; kleurendruk.

Volgens Van Heurck (1, p. 508) bestaat er een oudere gekleurde

- steendruk uit einde 19de eeuw, h. 29½, br. 35½, „Verlag by Gebroeders Verbeeck in den Goulden Engel te Kevelaer”, en een iets jongere gekleurde steendruk zonder vermelding van de uitgever; deze beide drukken ontbreken in de collectie Bissch. Museum.
6. 's-Hertogenbosch,
 - a. „De ware afbeelding der Zoete Lieve Vrouwe van Den Bosch”.
h. 21, br. 42; naar rechts; kleurendruk.
„Eigendom van Dr. C. F. Xav. Smits. Namaak en nadruk verboden”.
 - b. „Zoete Lieve Vrouw van den Bosch bid voor ons”.
h. 28, br. 42; naar rechts; kleurendruk.
„Frans van Valderen 1930”.
De achterzijde is bedrukt met gegevens over „O.L.Vrouw van Den Bosch en hare Broederschap”. „Prijs 10 cent”.
 7. Meerveldhoven,
 - a. „Onze Lieve Vrouw ter Eyck te Meerveldhoven”.
h. 28, br. 34½; naar links; kleurendruk.
N.V. Vereenigde Drukkerij en Etikettenfabriek. Eindhoven.
 - b. dezelfde afbeelding en dezelfde maten.
N.V. Eindhovensche Drukkerij v. h. Schaper en Co.
 - c. dezelfde afbeelding in kleurensteendruk, uitgegeven door „Emmanuel Smeets, Steendrukkerij, Weert”; vermeld door Van Heurck, maar niet aanwezig in collectie Bissch. Museum.
 - d. „O.L.V. ter Eyck. Meerveldhoven”; andere voorstelling dan a-c.
h. 28½, br. 34; naar links; kleurendruk.
„Druk V.D.E. Eindhoven”.
 8. Molenschot, H. Anna
h. 29½, br. 37½; naar rechts; gekleurde steendruk; begin 20ste eeuw.
Vermeld door Van Heurck (I, p. 510-511), niet aanwezig in collectie B.M.
 9. Nijnsel, St.-Oedenrode, „St.-Antonius-Bedevaart”, „Van der beevaart verre wegen breng ik u Antonius' zegen” (= Van Heurck, p. 511).
h. 36, br. 47½; naar rechts; gekleurde steendruk; 20ste eeuw. „J. Jongeneelen. Rosendaal”.
 10. Oirschot,
 - a. „St.-Pieterskerk te Oirschot”, „Kapel van O.L.Vrouw van den H. Eik te Oirschot”.
h. 16, br. 28½; naar links; kleurendruk.
 - b. Van Heurck, p. 511 beschrijft een ander vaantje, waarop ook pelgrims staan afgebeeld en waarop behalve de St.-Pieterskerk ook de oude Mariakapel op het Vrijthof getekend is; h. 33½, br. 42, gekleurde steendruk uit de 19de eeuw; op de achterzijde staat de geschiedenis van het bedevaartsoord beschreven. Deze druk is niet aanwezig in

de collectie B.M.

11. Ommel, een vaantje uit „1913”, h. 36, br. 59, gekleurde steendruk, gedrukt door „Lith. Emm. Smeets, Weert”. Dit vaantje, beschreven door Van Heurck (1, p. 511-12) is niet aanwezig in de collectie B.M.
12. Tilburg, „Eerbiedwaardige Dienaar Gods Petrus Donders, Apostel der Melaatschen”.
h. 23½, br. 32; naar links; kleurendruk.
13. Waalwijk, „St.-Antonius-kerk”, „St.-Antonius-kerk voltooid”, „Gedachtenis aan Waalwijk”.
h. 30, br. 36; naar rechts; gekleurde steendruk; 20ste eeuw.
„Verlag by Gebroeders Verbeeck in den Goulden Engel te Kevelaer”.
Dit vaantje is beschreven door Van Heurck (1, p. 514).

Van Heurck beschrijft uit Limburg (1, p. 510-514) vaantjes uit Roermond (O.L.Vrouw; 19de en 20ste eeuw), Sittard (O.L.Vrouw; 3 typen uit 19de eeuw) en Maastricht (O.L.Vrouw; 1912); de collectie B.M. bezit enige vaantjes uit Roermond (O.L.Vrouw in 't Zand en H.Bernardus) en uit Gelderland een vaantje uit Renkum (O.L.Vrouw).

In de Katholieke Illustratie (1966, nr 51, p. 46-48) haalde Herman Hofhuizen jeugdherinneringen op over de bedevaarten naar O.L.Vrouw in 't Zand te Roermond en hij noteerde daarbij dat Roermond reeds vanaf 1785 bedevaartvaantjes kende; van het vaantje uit 1835 en een uit 1910 geeft hij afbeeldingen.

Voor Duitsland noemt Van Heurck (1, p. 515-520): Aken, Arenberg, Kevelaer, München-Gladbach (H. Cornelius) en Trier (H. Mathias en H. Rok); de collectie B.M. bezit vaantjes uit Kevelaer en uit Heimbach (O.L.Vrouw, moeder van smarten).

Blijkbaar zijn bijna alle bedevaartvaantjes buiten België van jongere datum en onder invloed van de Vlaamse typen ontstaan; over de Vlaamse vaantjes handelt een volgend artikel.

Intussen houdt de schrijver zich aanbevolen voor alle aanvullende gegevens over de Noordbrabantse bedevaartvaantjes.

Lit.

- 1) E. H. van Heurck, *Les drapelets de pèlerinage en Belgique et dans les pays voisins*, Antwerpen 1922.
- 2) Jos Philippen, *De oude Vlaamse bedevaartvaantjes*, Diest 1968.
- 3) Jos Philippen, *De Oostbrabantse bedevaartvaantjes van vóór 1850*, 1963.
- 4) W. H. Th. Knippenberg, *Het Bisschoppelijk Museum van 's-Hertogenbosch*, 1963 (inleiding en inventaris).

W. H. TH. KNIPPENBERG